

XVIII
a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weysenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

RUSŲ KARININKIJA KASDIENINIAME IR ŠVENTINIAME XVIII A. VILNIAUS GYVENIME: TAIKAUS SUGYVENIMO REGIMYBĖ

LINA BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Anotacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė didelę XVIII amžiaus dalį buvo priversta gyventi Rusijos kariuomenės kaimynystėje. Kol nebuvo vykdoma aktyvių karo veiksmų, tarp svetimos kariuomenės atstovų ir vietinės visuomenės mezgėsi įvairaus pobūdžio ryšiai, abiejų pusių išnaudojami saviems (merkantiliniams ar propagandiniams) tikslams. Straipsnyje, pasitelkiant Vilniaus kasdieninio gyvenimo šaltinius, nagrinėjama, koks buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės santykis su Rusijos kariuomene, kaip abi pusės kūrė bendrabūvį.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, Rusijos kariuomenė, kasdieninis gyvenimas, šventės, reginiai.

Abiejų Tautų Respublikos gyvenimas XVIII a. buvo paženklintas aktyviu Rusijos imperijos kišimusi į valstybės politiką. Rusijos kariuomenė beveik visą XVIII a. laisvai judėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija, nuo 1767 m. ji tapo Abiejų Tautų Respublikos vidaus santvarkos išsaugojimo garante ir buvo nuolat pasitelkiama Rusijos interesams užtikrinti bei vidaus kovoms palaikyti Respublikoje. Lietuvos istoriografijoje svetimos valstybės kariuomenė pirmausia matoma kaip karinė jėga ir politinių kovų įrankis, tačiau Respublikoje apsistojusios Rusijos kariuomenės karininkijos santykis su vietine visuomene buvo daugialypis. Gyventojai, apsunkinti prievolių rusų kariuomenei ir jausdami svetimos jėgos grėsmę, o kartu ir šios situacijos neišvengiamumą, kasdienybėje stengėsi su rusų karininkija kurti taikų bendrabūvį. Kita vertus, rusų karininkija siekė išnaudoti buvimą svetimoje valstybėje tiek naudingiems asmeniniams ryšiams sutvirtinti, tiek propagandiniams tikslams įgyvendinti. Ypač šiam tikslui tiko švenčių aukštuomenei ir plačiajai publikai rengimas. Kalbant šiuolaikiniais terminais, šventės buvo efektyvus „minkštosios galios“ įrankis. Jos simboline forma išreiškė politinę įtaką ir ryšius, demonstravo lojalumą Abiejų Tautų Respublikos valdovui ir buvo Rusijos valdovės šlovinimo priemonė, įtraukdavo visų sluoksnių gyventojus, buvo aprašomos spaudoje ir proginiėje literatūroje.

Šiame straipsnyje tiriama, koks buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės santykis su svetima kariuomene kasdienybėje, kaip abi pusės kūrė

bendrabūvį, kaip jis keitėsi, priklausomai nuo aplinkybių. Tiriamas laikotarpis iki 1780 m., kai Rusijai užsitikrinus pakankamą įtaką Respublikos vidaus gyvenime rusų kariuomenė po 16 metų paliko šalies teritoriją¹. Ji vėl įsiveržė į Respubliką 1792 m. gegužės mėn., pasinaudojusi konservatyvios bajorijos sudarytos Targovicos konfederacijos palaikymo pretekstu². Tuo metu prasidėjęs Rusijos ir Respublikos karas panaikino bet kokią sąlygiškai taikaus sugyvenimo su Rusijos kariuomene galimybę.

Lietuvos istoriografijoje, kaip buvo minėta, Rusijos kariuomenės buvimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje klausimas aptariamas karo ir politinei istorijai skirtose publikacijose. Jos dalyvavimas kasdieniniame miestų gyvenime nebuvo tapęs atskiru tyrimo objektu. Lenkijos istoriografijoje rusų karininkų gyvenimas Abiejų Tautų Respublikoje buvo tirtas plačiau: jie minėti tarp svetimšalių, įsijungusių į Respublikos aukštuomenės gyvenimą³, kaip švenčių, skirtų Rusijos monarchams pašlovinti, rengėjai⁴, buvo nagrinėta, kaip jų gyvenimas atsispindėjo amžininkų atsiminimuose⁵.

Paliudijimų apie rusų karininkijos kasdieninį gyvenimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje šaltiniuose yra stebėtinai nedaug. Daugiausia informacijos apie jį randame to meto spaudoje, kur aukštieji karininkai buvo minimi tarp švenčių rengėjų ir dalyvių. Egodokumentuose rusų karininkija šiame kontekste minėta fragmentiškai, dažniausiai neparodant santykio su ja. Vilniaus kasdienybės tyrimui labai naudingas šaltinis buvo Vilniaus bazilijonų dienoraštis, fiksavęs įvykius padieiniui XVIII a. antrojoje pusėje, tiesa, su kelerių metų pertraukomis⁶. Jame buvo gana neutraliai aprašomi aplinkui matomi įvykiai mieste, bet drauge parodoma, kaip vienuolijos bendruomenė stengėsi sukurti gerus santykius su „maskoliais“. Vietinių gyventojų požiūris šiek tiek atsiskleidžia rusų karininkų raštuose atsiminimuose⁷. Šaltiniuose galima įžvelgti rusų karininkijos, kaip vienos iš galios centrų mieste,

1 Urszula Augustyniak, *Historia Polski. 1572–1795*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, p. 867.

2 Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, p. 57–78.

3 Marek Grzegorz Zieliński, *Cudzoziemcy w życiu codziennym Rzeczypospolitej doby stanisławowskiej*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 2004.

4 Magdalena Górka, Apologie Rosji w sztuce okazjonalnej XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej. O pozytywnej ikonografii sojusznika, okupanta i zaborcy, in: *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku*, pod redakcją Urszuli Kosińskiej, Doroty Dukwicz, Adama Danilczyka, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2014, p. 251–252.

5 Dariusz Rolnik, *Portret szlachty czasów stanisławowskich, epoki kryzysu, odrodzenia i upadku Rzeczypospolitej w pamiętnikach polskich*, wydanie drugie, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011.

6 Vilniaus bazilijonų Švč. Trejybės vienuolyno dienoraštis (1758–1891), Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1178, ap. 1, b. 374 (toliau – Vilniaus bazilijonų dienoraštis). Nuoširdžiai dėkoju dr. Martynui Jakuliui už nuorodą.

7 *Pamiętniki z Ośmnastego wieku*, t. 14: *Dziennik jenerala Piotra Kreczetnikowa 1767–1768*, Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1874.

svarbą, į ką istoriografijoje nebuvo atkreiptas deramas dėmesys, taip pat juose parodoma, kaip XVIII a. vyko miesto, kuriame dislokuota svetima kariuomenė, kasdieninis gyvenimas ir kaip buvo kuriami jos ir visuomenės tarpusavio ryšiai.

Rusijos kariuomenė Vilniaus kasdienybėje

Rusijos įtaka Abiejų Tautų Respublikos vidaus gyvenimui buvo stiprinama į jos teritoriją įvedant Rusijos kariuomenę. 1764 m. Rusijos proteguoto kandidato į Respublikos sostą Stanislovo Augusto Poniatovskio elekciją, 1767–1768 m. Seimą, kovas Baro konfederacijos metu, pirmąjį Respublikos padalijimą lydėjo aktyvūs Rusijos kariuomenės veiksmai Respublikos teritorijoje. Prievarta užtikrinamas Rusijai reikalingų sprendimų priėmimas Seime, 1772 m. atplėšta dalis valstybės teritorijos gyventojams paliko atitinkamą įspūdį, todėl net ir taikos metu visuomenėje vyravo neramumas, jog Respublikos teritorijoje yra dislokuota svetima kariuomenė⁸.

Rusijos kariuomenės buvimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje, be abejonės, gerokai apsunkino gyventojų buitį. Štai Rusijos imperatorei Jekaterinai II pasiskelbus disidentų teisių gynėja, 1767 m. į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę įžengė 20 tūkstančių rusų kariuomenė ir beveik visa buvo sutraukta į Vilnių bei jo priemiesčius. Kaip rašoma Vilniaus bazilijonų dienoraštyje, tuo metu „nebuvo rūmų, mūrnamių, dvarelių priemiesčiuose, namų, kur nebūtų po keliolika [karininkų] gyvenę“⁹. Dienoraštį rašęs vienuolis taip pat pažymi, kad rusų atsargumas ir budrumas buvo ypatingas: vidury Rotušės aikštės budėjo 100 kareivių, visuose vartuose ir apgriautose miesto sienos vietose – po 20 kareivių su poručikais, be to, kareivių sargyba buvo išstatyta ant kalvų aplink miestą¹⁰. Tokio dydžio rusų kariuomenės antplūdis ne tik kėlė įtampą tarp gyventojų, bet ir užkrovė jos išlaikymo našta: gyventojai turėjo maitinti kareivius 2 savaites. Vėlesniais metais, 1772 m., Vilniuje apsilankęs Lietuvos vaisksis Mikalojus Tadas Lopacinskis (*Mikołaj Tadeusz Łopaciński*) minėjo, kad Vilniuje, kaip ir visame krašte, neišgirdo nieko kito, tik dažnas žmonių dejonės dėl to, kad reikia pristatyti pašarus žirgams ir maisto produktus [Rusijos imperijos?] kariuomenei¹¹.

Tiesa, Dariuszas Rolnikas teigia, kad amžininkų atsiminimuose fiksuota ir pozityviųjų rusų kariuomenės buvimo pusių, ypač ramybės periodais, kai vietiniai

8 Apie tai plačiau žr. Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 339–341.

9 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 18.

10 *Ibid.*, p. 18v.

11 Domininkas Burba, Bajorų interesai XVIII amžiaus Vilniuje, privačios korespondencijos duomenimis, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijos ir naujovių*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 196.

gyventojai su rusais sudarydavo kontraktus dėl maisto tiekimo¹². O štai Vilniaus bazilijonų dienoraštyje fiksuota, kad rusų kareiviai padėdavo mieste gesinti dažnai įsiplieskiančius gaisrus. 1777 m. lapkričio 25 d. rašyta: „[...] 9 valandą vakaro už Trakų vartų ant kalno sudegė trys namai, likusius maskoliai ir mūsų kareiviai apsaugojo“; lapkričio 29 d.: „Antrą valandą po pietų prasidėjo gaisras už Rūdininkų vartų, kilęs iš bravoro, būtų buvę daug nuostolių, jei nebūtų atbėgę maskoliai, todėl tik bravoras ir salykinė sudegė“; gruodžio 31 d.: „Buvo gaisras 5 valandą vakaro Užupyje, kur trys namai ir sandėlis su rugiais sudegė, kitką maskoliai ir mūsų kareiviai išgelbėjo.“¹³

D. Rolniko nuomone, rusų karininkai visuomenėje buvo vertinami atsižvelgiant į jų elgesį. Anot mokslininko, atsiminimų autoriai teigiamai atsiliepė apie deramai besielgusius rusų karininkus, pavyzdžiui, Polocko bazilijonų kronikoje 1771 m. Polocke apsisutojęs rusų majoras Litvinovas vadintas „padoriu, mielu ir teisingu žmogumi“¹⁴. Tačiau reikia pastebėti, kad viešumoje rodomi pagarbos ženklai buvo būtina sąlyga, norint užsitikrinti rusų karininkų palankumą. Štai 1777 m. Vilniaus bazilijonų dienoraštyje minima, kad vienuolyno vyresnysis ėjo pasveikinti rusų generolą Janą Gierzdontą Joninių proga, po trijų savaičių vyresnysis, „tikėdamasis palankumo ir vėlesnių malonių“, nusiuntė generolui dovaną¹⁵. Rusų generolas Piotras Krečetnikovas savo atsiminimuose aprašė, kaip pagarbiai jis buvo sutinkamas, žygiuodamas per Respublikos miestus, pavyzdžiui, 1767 m. lapkričio 10 d. Jaroslave¹⁶ buvo pakviestas tenykščių jėzuitų apžiūrėti vienuolyną, jį įvairiomis kalbomis pasveikino visi vienuoliai ir mokiniai, vėliau surengė pietus¹⁷. Lapkričio 23 d. į Kristinopolį¹⁸ atvykusį generolą Rusijos imperatorės vardinių proga aplankė „visi vienuolynai ir cechai su sveikinimais ir oracijomis. Po to atėjo visas štabas, karininkai, vyskupai, Tribunolas su maršalu“¹⁹. Parodomasis mandagumas, be abejo, slėpė baimę prieš svetimos kariuomenės vadus. Aprašydamas imperatorės vardines, į kurias buvo pakviestas, P. Krečetnikovas pastebėjo tokius gyventojų nuogaštavimus: „Vakare buvo koncertas, kadangi pagal jų religiją tuo metu negalima buvo šokti, visi manęs atsiprašinėjo, baimindamiesi, jog nesupykčiau dėl to, kad nebuvo pokylio.“²⁰

Vis labiau kylant grėsmei iš Rusijos, ypač po pirmojo Respublikos padalijimo sukrėtimų, viešumoje dar labiau stengtasi demonstruoti pagarbą rusų karininkams.

12 Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 334.

13 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 47, 48v.

14 Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 334–335.

15 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 40, 41v.

16 Jaroslavas (*Jaroslau*) – miestas Priekarpatėje. XVI a. statytas Jaroslavo jėzuitų vienuolynas – seniausias jėzuitų vienuolynas Lenkijoje.

17 *Pamiętniki z Ośmnastego wieku*, t. 14, p. 48.

18 Kristinopolis – miestas Ukrainoje, dab. Červonogradas (*Червоноград*).

19 *Ibid.*, p. 50.

20 *Ibid.*

Pavyzdžiui, Vilniuje leistame laikraštyje *Gazety Wileńskie* 1773 m. apie Vilniuje dislokuotos rusų kariuomenės generolą rašoma itin nuolankiu ir pataikaujančiu tonu, kokio nesulaukdavo aukščiausi vietiniai pareigūnai: „Turime pripažinti, kad generolas [Stepanas Rževskis] nuo pat atvykimo daug išlaidų, paslaugų ir pagalbos palaikant tvarką suteikė ir toliau vis dar teikia magistrato valdžiai. Dalį kariuomenės apgyvendino artimiausiuose kaimuose, neturtingus Vilniaus miestiečius atleido nuo apgyvendinimo prievolės, o apgyvendinusiems reikalus sutvarkė taip, kad jie gali atsipūsti po buvusių metų, [...] ir tėvišką malonę gyventojams bei našlaičiams rodo.“²¹ Kitame numeryje panašiai rašoma apie pulkininko Zaborovskio globą: „Visų luomų ir padėties vietiniai gyventojai, išgyvenę įvairius sunkumus, patiria malonią ramybę, komendantu tapus Rusijos kariuomenės pulkininkui J[o]M[alonybei] Zaborovskiui, [...] ir tiek mažiausias vaikelis, tiek skurdžiausias žmogus sulaukia jo maloningo išklausymo. Minėtas J[o]M[alonybė] Komendantas, pamynęs savo interesus, gyventojams pageidaujant užleido J[o]M[alonybės] Vilniaus kaštelionių rūmus, kad iki šiol vargę miestiečiai ten pramogautų, kad visiems būtų suteikta galimybė du kartus per savaitę vykstančiuose, sargybos prižiūrimuose redutuose saugiai lankytis ir linksintis.“²²

Viena iš progų pademonstruoti taikų bendrabūvį buvo bažnytinės šventės. Iš Vilniaus bazilijonų dienoraščio sužinome, kad ne tik gyventojai ir bendruomenės siekė pademonstruoti pagarbos ženklus karininkams, bet ir šie stengėsi palaikyti gerus santykius su vietine visuomene. Per šventes rusų karininkai užsukdavo į vienuolyną pasveikinti vyresniojo, o šis kviesdavo juos vaišėms. 1777 m. Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų šventės metu į bazilijonų bažnyčioje vykstančias pamaldas „pamokslu metu atėjo generolas Gierzdontas su visais karininkais. Po Mišių generolas buvo pakviestas vyresniojo į vienuolyną, kur pavaišintas degtine“²³. 1778 m. Kalėdų dieną po pamaldų bazilijonų vienuolyno vyresniojo atėjo pasveikinti du rusų karininkai su pulko kapelionu. Vyresnysis juos pasikvietė į savo celę, po to svečiai buvo vaišinami refektoriume, kur klausėsi brolių giedojimo ir kapelos grojimo²⁴. Velykų proga pasveikinti bazilijonų atėjo kapitonas ir poručikas, kuriuos vyresnysis pasveikino ir pakvietė pietų²⁵.

Dar viena karininkijos ir visuomenės susitikimo vieta buvo kariuomenės rengiamos parodomosios pratybos (lenk. *musztra*). Jų stebėti susirinkdavo didelės minios. D. Rolnikas pateikia vieną pavyzdį iš Trakų, kur rusų kariuomenės pratybos vyko 1777 m. vasarą ir, anot autoriaus, „dėl gero sugyvenimo su kariuomene stebimos viso miesto su pasitenkinimu“²⁶. Žemesniesiems gyventojų

21 *Gazety Wileńskie*, 1773, Nr. XXXXI.

22 *Ibid.*, 1773, Nr. III.

23 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 42v.

24 *Ibid.*, p. 49.

25 *Ibid.*, p. 50.

26 Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 339–340.

sluoksniams pratybų stebėjimas veikiausiai buvo smalsumą keliantis reginys. Dienoraštį rašęs bazilijonas rusų kariuomenės pratybas Vilniuje stebėti susirinkusių žmonių intenciją taip ir apibūdina – dėl smalsumo (lenk. *z ciekawości*)²⁷. Tačiau aukštuomenei ir institucijoms pratybų stebėjimas buvo ne tiek pramoga, kiek proga pademonstruoti gerus santykius. Štai 1777 m. rugpjūčio 6 d. bazilijonų vyresnysis buvo atvykęs vizito į rusų kariuomenės stovyklavietę, rugpjūčio 16 d. jis kartu su kunigais važiavo stebėti pratybų, o po dviejų dienų vyresnysis nuvyko pas generolą prašyti, kad nuo apgyvendinimo prievolės būtų atleistas vienuolyno valdomas palivarkas²⁸.

Atrodo, kad aptariamuoju laiku Vilniuje pavyko susikurti palyginti taikų sugyvenimą. Per Vilniaus bazilijonų dienoraštyje aprašytus metus buvo fiksuotas tik vienas rimtas incidentas, kai rusų kareivių buvo nužudytas Breslaujos vėliavininkas Romualdas Strutinskis (*Romuald Strutyński*), prieš tai mirtinai sužeidęs rusų kareivį. R. Strutinskis savo dvare pasipriešino rusų karininkui, tuomet buvo suimtas iš Vilniaus rusų generolo pasiųstų kareivių, arešto metu sužeistas ir pakeliui į Vilnių miręs nuo žaizdų²⁹. Bazilijonai šį įvykį aprašo, nevertindami nei vienos pusės teisumo. Taip pat nešališkai referuoja apie R. Strutinskio pašarvojimą Basųjų karmelitų bažnyčioje ir jo nužudyto rusų kareivio laidotuves prie stačiatikių Šventosios Dvasios vienuolyno³⁰.

Rusijos kariuomenė šventiniame gyvenime

Gyvendami mieste, rusų karininkai aktyviai dalyvavo aukštuomenės gyvenime: jie buvo kviečiami į puotas kaip garbingi svečiai, dalyvaudavo akademijos studentų pasirodymuose, patys rengdavo šventes vietos aukštuomenei. Viešos šventės to meto visuomenėje buvo svarbi politinė ir socialinė praktika. Šiame „politiniame teatre“ savo vaidmenis atliko tiek šventės adresantas, tiek rengėjas, tiek svečiai. Svarbūs buvo ir iškilmių aprašymai, kuriuose buvo įamžinami visi šie iškilmių elementai, taip pat paaiškinamos simbolinės jų prasmės. Švenčių reprezentacinis ar propagandinis poveikis buvo stiprus dėl renginių masiškumo, vizualinio paveikumo ir jų aprašymo plitimo įvairiais kanalais³¹. Veikiausiai dėl paveikumo šiuo „minkštosios galios“ įrankiu aktyviai naudojosi Rusijos pasiuntiniai Respublikoje. Jie garsėjo tuo, jog Varšuvoje rengė nuostabias, veik karališkas puotas ir priėmimus, kuriuos lydėjo koncertai, iluminacijos ir fejerverkai. Vos išrinkto Stanislovo Augusto Poniatovskio garbei 1764 m. rugsėjo 16 d. pokylį su italų artistų koncertu

27 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 42.

28 *Ibid.*, p. 41v–42.

29 *Ibid.*, p. 45–45v.

30 *Ibid.*, p. 45v, 46.

31 Plačiau apie iškilmių reikšmę žr. Kristiann P. Aercke, *Gods of Play. Baroque Festive Performances as Rhetorical Discourse*, New York: State University of New York Press, 1994, p. 4–5.

surenge Rusijos ambasadorius Nikolajus Repninas. Tokie pokyliai tapo rengiami nuolat viso Stanislovo Augusto valdymo metu³².

Rusų karininkija sekė ambasadorių pavyzdžiu visoje Respublikoje. Stanislovo Augusto Poniatovskio karūnavimo dieną – 1764 m. lapkričio 25 d. Nesvyžiuje iškilmes surengė Rusijos kariuomenės generolas [Adamas?] de Brilis. Jis sukvietė kilmingus svečius vakarienei, iliuminavo miestą ir surengė prabangų fejerverką³³. Vėliau taip pat surengta švenčių Respublikos valdovo garbei, tačiau dažniausiai rusų karininkai rengė Rusijos valdovams skirtas iškilmes. Buvo pažymima Jekaterinos II gimtadienis (gegužės 2 d.), vardinės (lapkričio 25 d.) ir karūnacijos (spalio 3 d.) metinės. Vos atvykusi į Vilnių rusų kariuomenė 1767 m. surengė šventę Rusijos imperatorės gimtadienio proga. Ši šventė vyko laikant pamaldas, po to 100 kartų šaudant iš patrankų, o vakare generolo Ivano Numero sukviesti svečiai vakarieniavo, klausydami kariuomenės kapelos grojimo. Generolo įsakymu didelė dalis miesto ta proga buvo iliuminuota³⁴. Imperatorės sukaktys šventos karininkų ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose: 1770 m. Gardine Jekaterinos II gimtadienio iškilme rengė pulkininkas Oboldujevas, Kaune 1771 m. majoras de Hauzenbergas surengė dvigubą imperatorės vardadienio ir Stanislovo Augusto karūnavimo metinių šventę, kur į pietus buvo sukviesti bajorai, dvasininkai ir magistratas³⁵. 1777 m. Rusijos imperatorės vardines Vilniuje surengęs generolas Gierzdontas pakvietė vaišems Vyriausiojo Tribunolo maršalą, deputatus ir kitus kilmingus svečius, o vakare buvo iliuminuota rotušė³⁶.

Galima pastebėti, kad į Rusijos valdovams skirtas šventes stengtasi įtraukti kuo platesnius vietinių gyventojų sluoksnius. 1773 m. generolas majoras Stepanas Rževskis per tris dienas surengė net dvi dideles Rusijos valdovams skirtas šventes: spalio 2 d. Vilniuje minėta imperatorės sūnaus Pavlo gimtadienis ir vestuvės. Šventė, kaip pranešė laikraščiai, vyko „su didele ištaiga, šaudant patrankoms ir keliant tostus per pietus, į kuriuos susirinko visa čia esanti dvasininkija, kilmingiausi ponai ir damos“³⁷. Spalio 4 d. tas pats karininkas surengė šventę Rusijos imperatorės karūnavimo metinėms pažymėti. Įdomu tai, kad šventė buvo sujungta su katalikiškėmis iškilėmis, į ją įtraukiant katalikų dvasininkiją, o užbaigta kaukių baliumi – itin populiaria to meto pramoga, pritraukdavusia visus miesto gyventojų sluoksnius:

Generolas su žmona, seserimi ir daugeliu aukštų karininkų pirmiausia 7 val. dalyvavo katedroje J[o]M[alonybės] kun. [Stanislovo]

32 Ambasadoriai organizuodavo kaukių balius Jekaterinos II įžengimo į sostą metinėms, jos ir sosto įpėdinio Pavlo vardinių ir kitomis progomis. Puotos, į kurias kviešti svarbiausi asmenys, buvo rengiamos per rusų kariuomenės iškilmingas rikiuotes Volioje, žr. Marek Grzegorz Zieliński, *op. cit.*, p. 109–110. Apie Rusijos pasiuntinių rengtas šventes taip pat žr. Magdalena Górska, *op. cit.*, p. 245–250.

33 *Kuryer Warszawski*, 1764, Nr. 102.

34 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 18v.

35 *Wiadomości Warszawskie*, 1771, Nr. 97; Magdalena Górska, *op. cit.*, p. 251–252.

36 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 47v.

37 *Gazety Wileńskie*, 1773, Nr. XXVIII.

Sestrencevičiaus konsekracijoje, o iš ten su dar didesne draugija atvyko į cerkvę, kurioje giedant *Te Deum laudamus* visam miestui apie šventę pranešė pabūklų salvės. Po to visa dvasininkija su vyskupu ir naujai konsekruotuoju vyskupu sufraganu, su keliasdešimt pasauliečių susėdo prie padengtų stalų, šaudant iš patrankų. Kitą dieną ta pačia proga Vilniaus kaštelionų Oginskių rūmuose buvo surengtas kaukių balius, kuriam buvo daug ruošta, nuo ketvirtadienio spausdinti bilietai ir nemokamai išdalyti. Pasamdytos 3 kapelos, gėrimai ir visa įranga, rūmų puošyba ir iliuminacija surengta p. Generolo lėšomis, o šventė prižiūrima kareivių.³⁸

Sąsajas su vietos bendruomene galėjo padėti kurti ir mėgėjų teatras, kurį Vilniuje rusų kariuomenės generolas leitenantas Stepanas Rževskis įkūrė 1775 m. Antakalnyje. Mareko Grzegorz Zielińskiego pastebėjimu, svetimšalių dalyvavimas aristokratų mėgėjų teatro grupėse yra puikus jų asimiliacijos vietinėje aplinkoje pavyzdys. Bendras užsiėmimas vaidinimu buvo labai stipri vienijanti priemonė³⁹. Vienas iš Vilniuje rodytų spektaklių, dalyvaujant generolui ir keliems rusų karininkams, vyko vasario 28 d. Į prancūzų kalba vaidintą spektaklį buvo pakviesti svarbiausi mieste buvę asmenys ir vaidinimas sulaukė plataus atgarsio: kitą dieną Vilniuje sklandė anoniminis dvielis: „Tegu ir tavo, Plautai, herojus nuo scenos lipa, / Geriau joje generolas Rževskis pasirodo“ („Niechaj i twój, Plaucie, rycerz z sceny ustępuje, / Lepiej general Rzewski na niej figuruje“)⁴⁰.

Rusų karininkai taip pat buvo kviečiami į Abiejų Tautų Respublikos valdovui skirtas iškilmes ir švenčių aprašymuose buvo įrašomi pirmoje eilėje kaip garbingiausi svečiai. M. G. Zielińskiego nuomone, užsieniečių kvietimas į šventes buvo laikomas geru tonu ir sudarė gerą įspūdį apie šeiminkus. Pavyzdį, anot jo, rodė pats karalius⁴¹. 1766 m. gegužę Minske Stanislovo Augusto vardinių proga Vyriausiojo Tribunolo maršalas Joakimas Liutauras Chreptavičius surengė vakarienę, į kurią buvo pakviestas generolas Nikolajus Saltykovas su žmona ir kiti Rusijos kariuomenės karininkai⁴². 1769 m. Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio surengtų valdovo vardinių Pioromonte aprašyme Rusijos kariuomenės garnizono vadas įrašytas pirmuoju tarp kilmingų svečių prieš vyskopus⁴³. Vilniuje apsistoję rusų karininkai buvo kviečiami ir į viešus akademijos studentų pasirodymus⁴⁴.

Rusų karininkai taip pat stengėsi pademonstruoti draugišką ryšį su vietine diduomene, aukštais pareigūnais. Itin iškilmingai rusų kariuomenė Vilniuje

38 *Gazety Wileńskie*, 1773, Nr. XXXXI.

39 Pvz., mėgėjų teatre Varšuvoje vaidino Piotras Repninas, ambasadoriaus brolis, vėlesnis ambasadorius Osipas Andrejevičius Igelstrōmas, pulkininkas Vasilijus Aleksejevičius Karras, pulkininkas Wiliamsas, žr. Marek Grzegorz Zieliński, *op. cit.*, p. 107–108.

40 *Ibid.*, p. 104–105.

41 *Ibid.*, p. 115–116.

42 *Gazety Wileńskie*, 1766, Nr. XXI

43 *Gazety Wileńskie*, 1769, Nr. XIX.

44 *Gazety Wileńskie*, 1773, Nr. XXVIII.

1767 m. birželio 3 d. sutiko P. Repnino pastangomis iš tremties grįžusį Vilniaus vaivada Karolį Stanislovą Radvilą⁴⁵. Įvažiuojant į miestą jį pasitiko rusų artilerijos salvės, o po kelių dienų į Lenkiją jį išlydėjo šimtas rusų husarų⁴⁶. Šiam vaivada atvykus į Vilnių 1778 m., jo pasitikti į Nemėžį išvyko Vilniaus vyskupas ir rusų pulkininkas Ivanas Ferzonas (*Ferzenas, Fersenas*) su lenkų karininkų palyda, magistratu ir cechais, kurie lydėjo aukštą svečių iki Vilniaus. Vaivada, įvažiavęs į miestą, vyko į Lietuvos raštininkienės Teresės Barboros Radvilaitės-Pacienės rūmus, kurie buvo „J[o]M[alonybės] Rusijos pulkininko Ferzono lėšomis triumfo vartų pavidalu brangiai ir nuostabiai iliuminuoti. Rūmuose pulkininkas surengė kaukių balių su prabangiai ir meistriškai patiekta vakariene, skirta 140 asmenų“⁴⁷. Kitą dieną pulkininkas I. Ferzonas vaišino vaivada pietumis⁴⁸.

1775 m. liepos 23 d. į Vilnių atvykus valdovo broliui, buvusiam Karūnos pakamariui Kazimierui Poniatovskiui (*Kazimierz Poniatowski*), pirmą dieną jį sveikino magistratas, o kitą Rusijos kariuomenės generolas majoras ir generalinis komendantas Lietuvoje Stepanas Rževskis jį kartu su kitais svečiais pakvietė į savo stovyklą. Čia juos iškilmingai pasitiko kariuomenė ir pademonstravo karines pratybas, kurias svečiai „su pasitenkinimu“ stebėjo nuo 7 iki 9 val. vakaro. Po to generolas kunigaikštį ir kitus garbingus svečius pakvietė į palapinę, kur didelėje salėje, „meisteriškai suformuotoje iš kėnio medžio, išmuštoje audiniais ir kilimais, nuostabiai papuoštoje veidrodžiais ir šviesomis“, prasidėjo pokylis, trukęs iki 12 val. nakties, po to vyko vakarienė, šaudant iš patrankų. Pabaigoje svečiai lauke stebėjo fejerverkus⁴⁹. Kitą dieną rusų įgula surengė pokylį Sapiegų parke Antakalnyje. Susirinkusius svečius pribloškė dekoracijos:

[...] iš kėnių pastatytoje keliolikos alkūnių aukščio salėje, dekoruotoje puikia tapyba ir gausiai apšviestoje lempomis ir sietynais, buvo iš skardos suformuotas ir kolonomis apsuptas tvenkinys, pripildytas iš fontano trykštančio vandens ir įvairių žuvų, kurios jame plaukiodamos gražų ir malonų vaizdą, gausiai šviečiant ugnims, žiūrovams sukūrė. Svečių patogumui aplink salę buvo ratu sustatytos ir prabangiu audėklu padengtos kanapos, kad jie galėtų smalsiai dairytis į skoningai iš visų pusių iliuminuotas alėjas ir jų galuose užsidegusias JM Kunigaikščio inicialų ir herbo figūras. Po šokių prasidėjo puiki vakarienė, padengta 120 žmonių.⁵⁰

Galima pastebėti, kad rusų karininkų rengtose šventėse stengtasi daryti įspūdių prabanga ir iškilmių mastais, o šie, kaip žinoma, buvo galios demonstravimo forma⁵¹.

45 Plačiau apie atvykimo aplinkybes žr. Jerzy Michalski, Radziwiłł Karol Stanisław, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1980, p. 252.

46 Vilniaus bazilijonų dienoraštis, p. 20v.

47 *Gazety Wileńskie*, 1778, Nr. XXV.

48 *Ibid.*

49 *Gazety Wileńskie*, 1775, Nr. XXXI.

50 *Addyament do Gazet Wileńskich*, 1775, z Wilna dnia 12 sierpnia.

51 Kristiann P. Aercke, *op. cit.*, p. 5.

1773 m. sausio 12 d. pulkininkas Zaborovskis Vilniaus kaštelionų (Oginskių) rūmuose surengė šventę stačiatikių Naujųjų metų proga. Į puotą buvo sukviesta 300 asmenų. Po vakarienės svečiai stebėjo „nuostabius ir meistriškai sukonstruotus“ fejerverkus, po to – įvairiomis spalvomis iliuminuotus miesto vartus. Pokylis truko iki 5 val. ryto⁵².

Kitą prabangią šventę pulkininkas Zaborovskis surengė 1773 m. birželio 19 d. generolo leitenanto Avraamo Romaniuso, Lietuvoje dislokuotos Rusijos kariuomenės komendanto, atvykimo iš Gardino į Vilnių proga⁵³. Pulkininkas, lydintas gausaus būrio karininkų, atvyko pasitikti svečio mylią iki miesto ir jį pakvietė vakarienės, o kitą dieną – pietų. Po pietų „generolas apžiūrėjo Zaborovskio pulko rikiuotę lygumoje už Žaliojo tilto, gausiai dalyvaujant kilmingiems žmonėms ir smalsaujantiems gyventojams. [...] Po to išdalyta du šimtai bilietai svečiams, kurie pulkininko sukviesti rinkosi į puotą gausiai iliuminuotame Pioromonte. Vakarienė patiekta ant dviejų stalų galerijoje virš Vilijos. Vidurnaktį pulkininko dosnėmis lėšomis surengtas fejerverkas, trukęs iki pirmos valandos nakties. Atlikimo meistryste ir gerai matomas tamsiame danguje pasitenkinimą ir nustebimą visam dalyvaujančiam *Vilniui* sukėlė. Puota truko iki saulėtekio, o patenkinta kompanija išsivažinėjo net 5 val. ryto“⁵⁴.

Rusijos vaizdavimą proginuose kūriniuose tyrusi Magdalena Górska pastebėjo, kad iš negausių išlikusių pavyzdžių galima spręsti, jog tokių iškilnių dekoracijos paprastai kartojo pagrindinius Jekaterinos II dvaro apologijos motyvus. Rusijos ir jo valdovų giminės pagyrimai, tiek lenkiški, tiek rusiški, be abejonės, keitėsi drauge su politinės situacijos kaita Respublikoje. Autorės nuomone, Saksų laikais Rusijos ir jos valdovų apologija neturėjo politinės deklaracijos ir atitiko diplomatines, universaliai suprantamas valdžios pagerbimo konvencijas, o Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo metais rusiškos tematikos arba rusų inspiruotos dekoracijos statytos ne tik dažniau, bet ir turėjo aiškiai politinį pobūdį. M. Górska taip pat pastebėjo, kad po pirmojo Respublikos padalijimo apolitiški Rusijos dvaro pašlovinimai tapo oficialios propagandos priemone⁵⁵.

Lojalumas ar išdavystė?

Kasdieninio gyvenimo šaltiniuose, kaip minėta, įvykiai buvo fiksuojami gana neutraliai, nepateikiant vertinimų, todėl būtų sunku kalbėti apie vertybinio-moralinio pobūdžio klausimus, pavyzdžiui, ar bendravimas / bendradarbiavimas su rusų karininkija buvo laikomas nepriimtiniu. Atrodo, kad bandymai užmegzti draugiškus ryšius su rusų karininkija ilgą laiką nekėlė didesnių moralinių dilemų. D. Rolnikas pastebi, kad atsiminimų autoriai gana atsargiai kalbėjo apie lenkus,

52 *Gazety Wileńskie*, 1773, Nr. III.

53 *Gazety Wileńskie*, 1773, Nr. XXV.

54 *Ibid.*

55 Žr. Magdalena Górska, *op. cit.*, p. 231–232, 243–244.

kurie bendradarbiavo su Maskva, juos kritikuodavo tik tuomet, kai asmuo nederamai išnaudodavo savo ryšius su rusais. Kritiškai buvo prisimenami tie, kurie prisidėjo prie pirmojo Respublikos padalijimo. Bet galima tvirtinti, kad bendradarbiavimo su Rusija klausimas nebuvo traktuojamas kaip išdavystė, šie atvejai nebuvo girti, veikiau, toleruojami, artimesnius kontaktus su Rusija pripažįstant kaip neišvengiamybę. Tik Ketverių metų seimo metu išryškėjo tarp bajorų vyravęs nepasitenkinimas Rusija ir jai tarnavusiais Lenkijos ir Lietuvos piliečiais⁵⁶.

Išdavystės tema retai nagrinėta ir to meto publicistikoje. Publikuotuose pamoksluose ji nepasirodė iki pat Targovicos konfederacijos susidarymo ir Respublikos–Rusijos karo 1792 m.⁵⁷ Tiesa, po pirmojo Respublikos padalijimo pasirodė kritinių kūrinių, smerkusių pasilinksminimus kritiniu tėvynei metu. 1774 m. publikuoti du eilėraščiai, pasmerkę dalyvaujančiuosius maskaraduose. Tais metais karnavalai Varšuvoje buvo švenčiami išskirtinai prabangiai, nors neseniai buvo pasirašytas valstybės padalijimo aktas. Viena iš šių satyrų pavadinta *Belaisvių maskarade* (*Na maszkaradę niewolników*) ir buvo skirta Varšuvoje vykusiems redutamams, kuriuose dalyviai vaidino vergus. Satyros autorius kaltino lenkus, kad „linksmybėmis prievartą įteisina, / pasiimdami tas pačias grandines, kurias jiems uždėjo“ („tak się uswoili / że rada i zabawa gwałt usprawiedliwia, / biorąc tychże kajdany, co je założyli“)⁵⁸. Tiesa, Elżbieta Aleksandrowska pastebi, kad linksmybių „tragiškais tėvynei laikais“ moralinio netinkamumo pojūtis nebuvo visuotinis to meto Respublikoje. Kaip teigia autorė, Stanislovo Augusto Poniatovskio proteguojamas moralinio pobūdžio laikraštis *Monitor* rėmė tokio pobūdžio pasilinksminimus⁵⁹.

Moralinės išdavystės topas ir jos visuomeninis įsisąmoninimas satyrose visiškai kitaip matomas puotaujančių ponų atžvilgiu Targovicos ir paskutinių padalijimų metu. Jose smerkiamos linksmybės su priešais ir išdavikais, ypač jų rengtos šventės⁶⁰. Patys rusų karininkai taip pat ėmė jausti atvirą Respublikos gyventojų priešiškomą. Rusų generolas Levas Engelherdtas atsiminimuose rašė: „1792 metais mūsų kariuomenė užliejo visą Lenkiją. [...] Žiema praėjo ramiai, nors lenkai mums visur atvirai rodė priešiškomą.“⁶¹

56 Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 338.

57 Magdalena Ślusarska, „Obca przemoc“ i „domowa zdrada“ w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1792–1796, in: *Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. Problem zdrady w Polsce przelomu XVIII i XIX w.*, praca zbiorowa pod redakcją Anny Grzeškowiak-Krwawic, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995, p. 96.

58 Elżbieta Aleksandrowska, Problem zrazy na podstawie Satyr i pamfletow na Polki balujące w czasach tragicznych dla ojczyzny (1774–1832), in: *Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić*, p. 116–119.

59 *Ibid.*, p. 119.

60 *Ibid.*, p. 120.

61 *Pamiętniki z Ośmnastego wieku*, t. 13: *Pamiętnik generała Lwa Mikołajewicza Engelberdta*, Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1873, p. 88.

Išvados

Vilniaus, kaip ir visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, gyventojai buvo priversti ilgą laiką gyventi svetimos valstybės kariuomenės kaimynystėje. Jų buitims buvo gerokai apsunkinta kariuomenės apgyvendinimo ir maisto tiekimo prievole, tačiau kasdienybėje gyventojai stengėsi nekonfrontuoti su šia grėsminga jėga, bet kurti taikaus bendrabūvio regimybę. Rusų kariuomenės valdžios malonę ar atleidimą nuo įsipareigojimų stengtasi užsitikrinti dovanomis, sveikinimais ir kitais pagarbos ženklais. Kita vertus, rusų karininkija ne tik rėmėsi savo galia, bet kartu stengėsi sukurti gerus santykius su aukštuomene ir bendruomenėmis, pavyzdžiui, vienuolijos buvo karininkų aplankomos ir sveikamos bažnytinių švenčių metu. Pretekstas suburti aukštuomenę buvo Respublikos ir Rusijos valdovų pagerbimo iškilmės. Rusų karininkai taip pat rodė pagarbos ženklus lojaliems aukštiesiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnams. Plačiosios visuomenės lojalumą siekta užsitikrinti viešomis masinėmis pramogomis, pavyzdžiui, redutais, į kuriuos buvo įleidžiami įvairių sluoksnių miesto gyventojais. Suburti visuomenę taip pat pavykdavo, rengiant rusų kariuomenės parodomasias pratybas, kurios žemesniesiems sluoksniams buvo smalsumą keliantis reginys, aukštesniesiems – galimybė sutvirtinti ryšius, užtikrinsiančius būsimas privilegijas. Gausiai rusų karininkų rengtos šventės buvo susijusios su propagandiniais tikslais. Viena vertus, išpūdingais ir prabangiais reginiais buvo siekiama parodyti savo galią, kita vertus, dekoracijų programa paprastai kartojo Jekaterinos II dvaro apologijos motyvus. Šventės, jų dekoracijos, proginiai kūriniai buvo viena šios propagandos, kurios tikslas – Rusijos patronato pagrindimas, priemonių. Kasdienybei skirti šaltiniai neleidžia kalbėti apie moralinę santykių su rusų karininkija pusę. Veikiausiai iki Ketverių metų seimo veiklos pradžios, kai imta aiškiau apibrėžti savo valstybės sustiprinimo siekį, bendradarbiavimas su svetima jėga nebuvo laikytas išdavyste ar smerkiamas.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Addytament do Gazet Wileńskich*, 1775, z Wilna dnia 12 sierpnia.
Gazety Wileńskie, 1766, Nr. XXI; 1769, Nr. XIX; 1773, Nr. III, Nr. XXVIII, Nr. XXXXI; 1775, Nr. XXXI; 1778, Nr. XXV.
Kuryer Warszawski, 1764, Nr. 102.
Pamiętniki z Ośmnastego wieku, t. 13: *Pamiętnik jenerala Lwa Mikolajowicz Engelherdta*, Poznan: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1873.
Pamiętniki z Ośmnastego wieku, t. 14: *Dziennik jenerala Piotra Kreczetnikowa 1767–1768*, Poznan: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1874.
Wiadomości Warszawskie, 1771, Nr. 97.

Aercke Kristiann P., *Gods of Play. Baroque Festive Performances as Rhetorical Discourse*, New York: State University of New York Press, 1994.

- Aleksandrowska Elżbieta, Problem zdrady na podstawie Satyr i pamfletow na Polki balujące w czasach tragicznych dla ojczyzny (1774–1832), in: *Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.*, praca zbiorowa pod redakcją Anny Grześkowiak-Krwawic, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995, p. 115–131.
- Augustyniak Urszula, *Historia Polski. 1572–1795*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Burba Domininkas, Bajorų interesai XVIII amžiaus Vilniuje, privačios korespondencijos duomenimis, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijos ir naujovių*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 184–198.
- Górska Magdalena, Apologie Rosji w sztuce okazjonalnej XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej. O pozytywnej ikonografii sojusznika, okupanta i zaborcy, in: *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku*, pod redakcją Urszuli Kosińskiej, Doroty Dukwicz, Adama Danilczyka, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2014, p. 231–256.
- Michalski Jerzy, Radziwiłł Karol Stanisław, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1980, p. 248–262.
- Rolnik Dariusz, *Portret szlachty czasów stanisławowskich, epoki kryzysu, odrodzenia i upadku Rzeczypospolitej w pamiętnikach polskich*, wydanie drugie, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011.
- Ślusarska Magdalena, „Obca przemoc“ i „domowa zdrada“ w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1792–1796, in: *Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.*, praca zbiorowa pod redakcją Anny Grześkowiak-Krwawic, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995, p. 95–113.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
- Zieliński Marek Grzegorz, *Cudzoziemcy w życiu codziennym Rzeczypospolitej doby stanisławowskiej*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 2004.

LINA BALAIŠYTĖ – dailės istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Dailės istorijos ir vizualiosios kultūros skyriaus mokslo darbuotoja. Tyrinėja XVII–XVIII a. socialinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dailės istoriją.

Elektroninis paštas l.balaisyte@gmail.com

RUSSIAN OFFICERS IN EVERYDAY AND FESTIVE LIFE IN EIGHTEENTH CENTURY IN VILNIUS: THE SEMBLANCE OF PEACEFUL COEXISTENCE

LINA BALAIŠYTĖ

Lithuanian Culture Research Institute

Life in the eighteenth century Polish-Lithuanian Commonwealth was signified by active interference of the Russian Empire in the politics of the state. Imperial army was continuously summoned to reinforce Russian interests and to support internal feuds of the Commonwealth. Lithuanian and Polish society was forced to reconcile with the presence of foreign army in the country, whereas Russian officers sought to utilize their presence in the Polish-Lithuanian Commonwealth in enhancing useful personal relationships and for the purposes of propaganda. The article explores the relationship between the society of the Grand Duchy of Lithuania and the Russian officers in daily life, how both sides built this coexistence, and how it was changing depending on circumstances.

Analysis of sources on everyday life of Vilnius showed that daily life of its citizens was burdened by the obligation of housing and feeding the army, although in ordinarily they tried not to confront this menacing power. People wanted to earn favour of the Russian army leadership and be relieved of this duty through gifts, salutations and other signs of respect. On the other side, Russian officers depended not only on their power, they also tried to form good relationships with the high society and communities, e. g. officers visited monasteries and pass greetings during church celebrations. A pretext to assemble the nobility was a celebration dedicated to honour the rulers of the Polish-Lithuanian Commonwealth and Russia. Russian officers also demonstrated signs of respect to the loyal high standing officials of the Grand Duchy of Lithuania. They also tried to earn favour of the wider public through events of mass entertainment, e. g. the carnivals were made open to the citizens from various strata. The public could be rallied to watch show exercises of the Russian army, which was a spectacle for the curious citizens from lower social strata, and for the higher level citizens it was an opportunity to strengthen ties that could ensure their future privileges. Multiple festivities organized by the Russian officers were implemented with propaganda objectives in mind. Through such spectacular and luxury events they tried to demonstrate power and their decorations usually repeated motifs of the glorification of the Court of Catherine II. Celebrations, their decorations, occasional literature were some of the tools aimed at supporting the patronage of Russia. Existing sources

on everyday life do not permit speaking about the moral side of the relationship with the Russian officers. Most likely, the start of the Four-Year Sejm, when the aim to strengthen the statehood was expressed in clearer terms, collaboration with the foreign power was not considered treason and condemned.

Keywords: Vilnius, Russian army, everyday life, festivities, spectacles.